

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2018 metai

1

LI

Vilnius 2018

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2018
© Straipsnių autoriai, 2018

Algimantas K a t i l i u s. **Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys**. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016. 208 p. ISBN 978-609-8039-93-1; Algimantas K a t i l i u s. **Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis**. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017. 143 p. ISBN 978-609-4780-01-1

2017 metais Lietuvos nacionalinio muziejaus Vasario 16-osios bibliotekos 1918–2018 ekslibrisu puošta knygų serija „Iš Lietuvos nacionalinio muziejaus archyvo“ papildyta dar dviem darbais, dviem Nepriklausomybės akto signatarų biografijomis. Nuoseklus katalikų Bažnyčios istorijos tyrėjas Algimantas Katilius parengė ir išleido du tyrimus apie signatarus Romos katalikų dvasininkus (Vasario 16-osios aktą pasirašė iš viso keturi katalikų dvasininkai) – Kazimierą Steponą Šaulį (1872 01 16–1964 05 09) ir Alfonsą Petruļį (1873 08 04–1928 06 28). Knygos buvo sutiktos ir aptartos Signatarų namuose: 2017 m. sausio 25-ąją pristatyta knyga apie K. S. Šaulį, o lapkričio 24-ąją – apie A. Petruļį.

Minėti leidiniai – nauji biografiniai tyrimai apie Romos katalikų dvasininkų luomo asmenų daugiaaspektę politinę, kultūrinę, socialinę veiklą modernios Lietuvos kūrimo, Nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metais, o K. S. Šaulio atveju nagrinėjama ir veikla emigracijoje 1944–1964 m. Tyrimai paremti įdėmiai perskaityta istoriografija, įvairaus pobūdžio archyviniais šaltiniais, spauda. A. Katilius abiejų knygų pabaigoje pabrėžia, kad svarbiausias politinis šių dvasininkų nuopelnas – „dalyvavimas Lietuvos Valstybės Tarybos veikloje ir pasirašytas Lietuvos Nepriklausomybės aktas“¹. Panaši mintis išsakyta ir knygoje apie Vasario 16-osios akto signatarą kunigą Alfonsą Petruļį². Sunku būtų rasti šią išvadą paneigiančių argumentų. Nuosekliai rekonstruotos kunigų K. S. Šaulio ir A. Petruļio biografijos parodo jų visos veiklos vertę ir prasmę anuometiniame bei šių dienų sociopolitiniame, kultūriniame kontekste. Taip pat minėtos knygos rodo šių dienų kultūrinį kontekstą, akademiinių tyrimų lygį. Knygų vertę sudaro tai, kad jose itin nuosekliai ir kruopščiai rekonstruojamas K. S. Šaulio ir A. Petruļio socialinis, politinis veikimas, jų veiklos kontekstas. Visa tai rodo, kaip formavosi ir skleidėsi šių dvasininkų politinė laikysena iki Vasario 16-osios ir po jos. Reikšminga, kad knygoje atkuriamas ne tik dvasininkų ugdymo, tarnystės, socialinės ir kultūrinės jų veiklos paveikslas, bet rekonstruojami ir kasdienio gyvenimo epizodai³ (pavyzdžiui, skyriuose „Darbas Panevėžyje“, „Bažnytinės pareigos“, „Buitis ir apdovanojimai“ ar skyriuose „Darbas parapijoje“, „Paskutiniai gyvenimo metai“⁴). K. S. Šaulio biografija parodoma dvasininko karjera

¹A. Katilius, *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys*, Vilnius, 2016, p. 184.

²A. Katilius, *Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis*, Vilnius, 2017, p. 113.

³A. Katilius, *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys*, p. 33–41, 67–89, 151–152.

⁴A. Katilius, *Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis*, p. 21–51, 109–112.

nuo tikybos mokytojo iki aukšto bažnyčios hierarcho, politiko, universiteto dėstytojo. Ypač atkreipčiau dėmesį į kunigo A. Petrulio „darbą parapijose“. Autorius jį rekonstravo remdamasis Vilniaus vyskupijos konsistorijos archyvo, Kaišiadorių vyskupijos archyvo medžiaga, spauda ir pateikė išties iškalbingą ir platų dvasininko tarnystės bei veiklos paveikslą. Jame atspindėta ne tik tiesioginė kunigo veikla, dvasininkų tarpusavio santykiai, bet nagrinėta lenkų ir lietuvių nacionalizmų įtampa. A. Petrulis buvo labai aktyvus lietuviškos laikysenos teigėjas ir steigėjas savose parapijose ir platesnėje politinėje lietuvių veikloje. Ypač po 1905 m. balandžio 17 d. Tolerancijos įsako, spalio manifesto. Turėtume pastebėti, kad tai nebuvo savaimė suprantama anuometinio kunigo laikysena visuomenėje. Aktyvieji nesudarė daugumos.

Šie tyrimai itin įdomūs ir todėl, kad suteikia galimybę pamatyti ir palyginti skirtingų vyskupijų dvasininkų veiklą panašiu laikotarpiu. K. S. Šaulys – Žemaičių (Telšių) vyskupijos dvasininkas, A. Petrulis – Vilniaus vyskupijos dvasininkas. Abu jie gimė Kauno gubernijoje ir teologinius mokslus baigė Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminarijoje. Tiesa, A. Petrulis 1897–1898 m. metais mokslus tęsė Vilniaus seminarijoje ir kunigo šventimus gavo kaip Vilniaus vyskupijos seminarijos klierikas. Pastebėtina, kad toks mobilumas buvo gana tipinis ano meto reiškiny, nes dvasininko „karjera“ dar nebuvo praradusi vertės tarp valstiečių luomo asmenų, siekusių įgyti išsilavinimą ir tarnauti Lietuvoje. XIX a. pabaigoje Vilniaus seminarijoje daugiau nei pusę studijuojančiųjų sudarė asmenys iš Kauno gubernijos, t. y. iš Žemaičių (Telšių) vyskupijos. Reikšmingi nuoseklūs pasakojimai apie socialinę, kultūrinę ir politinę jų veiklą, prasidėjusią dar mokantis seminarijoje. Autorius pateikia platų anuometinės Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminarijos kultūrinį kontekstą, o rašydamas apie K. S. Šaulį skiria nemažą dėmesio ir jo studijoms Imperatoriškojoje Romos katalikų dvasinėje akademijoje Sankt Peterburge 1895–1899 m.⁵ Beje, ten mokytis buvo išsiųstas ir A. Petrulis, tačiau pablogėjęs sveikatai jis 1899 m. grįžo į savo vyskupiją⁶. Ir tai nebuvo itin retas reiškinys, nes Sankt Peterburgo klimatas veikė studentų savijautą.

Tipinis ano meto reiškiny, kurį užfiksavo A. Katilius, ir tai, kad dvasininkai globojo savo giminaičius, rėmė juos siekiant mokslų. Autorius mini tokią kunigo A. Petrulio laikyseną (p. 9, 22), K. S. Šaulio paramą giminaičiams.

Reikšminga, kad knygoje galima rasti medžiagos nedaug Lietuvoje tyrinėtų problemų analizei, pavyzdžiui, apie dvasininkų ugdymo ir jų ugdomo religingumo raišką, visuomenės religingumą. Šiuo požiūriu iškalbingi K. S. Šaulio atsiminimai apie arkivyskupą Jurgį Matulaitį, kuris 1918 m. gruodžio 1 d. po konsekracijos Kaune vyko į Vilnių traukiniu:

⁵ A. Katilius, *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys*, p. 23–31.

⁶ A. Katilius, *Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis*, p. 20.

„Pakeliui, kur tik traukinys turėjo pagal tvarkaraštį sustoti keliom minutėm, visur sustojimo vietoje buvo būrys žmonių, laukusių Vyskupo. Vakaras tamsus, stotys neapšviestos, sniegas. Vyskupas, stovėdamas vagono tarpduryje, laimino minią. [Išvydę] ištiestą laiminančią ranką, minia kaip vienas žmogus klaupės sniege ir tyliai, maldingai susikaupusi darė sau Kryžiaus ženklą. Momentas buvo jaudinantis ligi ašarų“⁷.

A. Katilius pripažino, kad „Rašyti apie prelatą K. S. Šaulį nėra lengvas uždavinys, kadangi archyvinių dokumentų ir amžininkų atsiminimų išlikę nedaug. Nedaug ir tokių egodokumentų kaip laišakai ar paties K. S. Šaulio užrašyti atsiminimai (išskyrus kelis fragmentus). Kaip žinoma, tokio pobūdžio medžiaga labai svarbi mėginant sudėlioti atskiro individo gyvenimo paveikslą. Dėl to gilinantis į signataro biografiją nevengta plačiau pažvelgti į kontekstinius dalykus“⁸. Knygos autorius apžvelgė ir istoriografiją bei archyvinius šaltinius. Be „tradicinių“ dvasininko biografiją atskleidžiančių archyvų fondų medžiagos (Lietuvos centinio valstybės archyvo, Lietuvos valstybės istorijos archyvo, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvo) ir rankraštytų (Vilniaus universiteto bibliotekos etc), naudotasi ir Lietuvos nacionaliniame muziejuje bei Signatarų namuose saugomu emigracijoje sukauptu signataro archyvu, kurį tik 2012 m. K. S. Šaulio giminaičiai perdavė muziejui. Šiuo archyvu „[b]ene geriausiai yra dokumentuotas K. S. Šaulio traukimasis iš Lietuvos ir pirmieji metai, praleisti Austrijoje ir Šveicarijoje“⁹. Šio archyvo duomenys, greta kitų jau minėtųjų archyvų, leido pateikti naujos informacijos apie K. S. Šaulį, jo kilnojimąsi iš vietos į vietą ieškant galimybių nuolat gyventi „svetimame krašte“, rekonstruojami santykiai su kitais dvasininkais bei Lietuvos politikais, taip pat pasitraukusiais iš Lietuvos. Parodoma, kaip buvo rūpinamasi ne tik savo gyvenimo organizavimu, bet ir katalikų Bažnyčios Lietuvoje veikimu bei užsienyje gyvenančiais kunigais. Pažymėtinas K. S. Šaulio tikėjimas politine tautos laisve bei asmens laikysena jos siekiant¹⁰ (paminėtinas 1952 m. atsiliepimas į Tautą, paskelbtas iš Lugano radijo stoties metinio minėjimo proga).

Knygos apie A. Petrulį įvade taip pat apibūdinamas autoriaus santykis su iki tol atliktais tyrimais, apibūdinami šaltiniai. Ir nors čia nėra visiškai naujų įžvalgų, knygos tyrime atsiskleidžia autoriaus kruopštumas ir atidumas. Be to, „plačiai naudotasi to meto spauda („Vilniaus žinios“, „Viltis“, „Aušra“, „Šaltinis“, „Tėvynės sargas“, „Tauta“ ir kt.), kurioje publikuojami paties kun. A. Petrulio ir kitų autorių straipsniai“¹¹.

Reikšminga, kad tekstinę informaciją papildė aukštos kokybės fotografijos, kitos iliustracijos. Jos surinktos ne tik iš LNM, bet ir iš kitų Lietuvos istorinės atminties

⁷ A. Katilius, *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys*, p. 28.

⁸ Ten pat, p. 6.

⁹ Ten pat, p. 7.

¹⁰ Ten pat, p. 153–183, 159–160, 173, 174.

¹¹ A. Katilius, *Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulevičius*, p. 7.

saugojimo institucijų fondų bei privačių kolekcijų (pavyzdžiui, Andriaus Šaulio archyvo fotografija „Kauno jėzuitų gimnazijos pirmoji abiturientų laida. 1930 m.“, p. 131). Privačias kolekcijas itin išskirčiau. Be kita ko, jų naudojimas parodo knygų autoriaus gilų santykį su tyrimais, pastangas aktualizuoti tyrimą įtraukiant tokius naujus šaltinius. Pažymėtina, kad abiejose knygose yra tokių asmeninio pobūdžio su signatarų giminaičiais susijusių jų išsaugotų ar pačių parašytų šaltinių. Jiems skirtas ypatingas dėmesys ir tai savitai praturtina akademinį tyrimą. Pavyzdžiui, knygoje apie Alfonsą Petrulį publikuojami priedai – A. Petrulio giminaičių atsiminimai¹².

Knygų pabaigoje pateikiamos svarbesnės K. S. Šaulio ir A. Petrulio gyvenimo ir veiklos datos, taip pat literatūros sąrašai bei asmenvardžių rodyklės. Tai parodo knygų autoriaus akademinį įdirbį, pagarbą tekstui ir jo skaitytojui. Tačiau abiejose knygose pasigedau iliustracijų sąrašo su tiksliais signatūromis. Kai kur stinga autoriaus preciziškumo. Pavyzdžiui, rašant, kad 1891 m. A. Petrusis įstojo „[i] Žemaičių (Telšių) vyskupijos seminariją Kaune“, 24 išnašoje nurodomas Kauno kunigų seminarijos rektoriaus G. F. Cirtauto išduotas pažymėjimas¹³. Tačiau XIX a. pabaigoje nebuvo dvasininkų rengimo institucijos tokiu pavadinimu. Į šią detalę esu ne kartą atkreipusi dėmesį¹⁴. Manau, kad specialistai turėtų būti akademiškai atidesni, nes istorikų tyrimais naudojasi kitų sričių mokslininkai, o mūsų pateikta netiksli informacija keliauja iš tyrimų į tyrimus. Panašus pastebėjimas tinka ir knygai apie K. S. Šaulį. Štai 15 p. yra iliustracija su komentaru: „Kauno kunigų seminarijos ir Sankt Peterburgo dvasinės akademijos profesorius Jonas Mačiulis-Maironis“¹⁵. Dvasininko apranga rodo, kad tuomet J. Mačiulis galėjo būti Žemaičių (Telšių) seminarijos arba Imperatoriškosios Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge dėstytojas. Pastebėčiau, kad „Dvasinė akademija Sankt Peterburge“ įprastai reiškia stačiatikių Bažnyčios akademiją. Kad išvengtume painiavos, pavadinimų (ir jų sinonimų) vartojimą galima komentuoti tyrimų įvadinėse dalyse, o toliau tekste elgtis laisviau. Rekonstruojant Žemaičių (Telšių) seminarijos akademinį kultūrinį kontekstą, iš esmės remtasi J. Stakausko tyrimais. Manau, kad būtų galima pasitelkti ir Juozo Tumo-Vaižganto studiją apie Maironį (Joną Mačiulį)¹⁶, taip pat Vandos Zaborskaitės monografiją¹⁷. Ypač komentuojant poemos „Tarp skausmų į garbę“ poveikį klierikams¹⁸. Be

¹²Ten pat, p. 116–130.

¹³Ten pat, p. 13.

¹⁴V. Žaltauskaitės, rec.: Artūras Grickevičius. *Katalikų kunigų seminarija Kaune: 150-ies metų istorijos bruožai*, Kaunas, 2016, 400 p., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 40, 2017, p. 328–345.

¹⁵A. K a t i l i u s, *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys*, p. 15 ir p. 16, 21, 22.

¹⁶J[uozas] T u m a s, *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos“ grupė. Jonas Maironis-Mačiulis*, Kaunas–Mariampolė, 1924.

¹⁷V. Z a b o r s k a i t ė, *Maironis*, Vilnius, 1987.

¹⁸A. K a t i l i u s, *Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrusis*, p. 15.

to, Kauno arkivyskupijos kurijos archyve saugoma kunigo Adolfo Sabaliausko 1940 m. rašyta autobiografija, kurioje savitai prisimenami mokslo seminarijoje metai. O mokytasi tuo pačiu metu, taigi informacija galėtų praturtinti tyrimus. Patikslinčiau, kad „Lietuvos mylėtojų“ draugijos seminarijoje Kaune skilimas įvyko ne 1899¹⁹, o 1889 metais.

Apibendrinama pastebėčiau, kad šiuose biografiniuose tyrimuose A. Katilius rekonstravo ne tik asmenų biografijas, bet atskleidė dvasininko tarnystės ir politinės kultūrinės veiklos dermę, taip pat pastebėjo ir analizavo ne vieną socialinio, kultūrinio ir politinio Lietuvos gyvenimo aspektą, nors akcentuotas politinis dvasininkų K. S. Šaulio ir A. Petrulio veikimas, dalyvavimas Lietuvos Valstybės taryboje. Tai suprantama minint modernios Lietuvos šimtmetį. Šių knygų turinys rodo, kad tai – ne greitai sukurti jubiliejiniai leidiniai, o nuoseklūs akademiniai tyrimai. Tai – tyrėjo ir užsakovo – Lietuvos nacionalinio muziejaus – misijos visuomenei raiška. Dabar pastaroji turi jas perskaityti ir reflektuoti.

Vilma Žaltauškaitė
(Lietuvos istorijos institutas)

¹⁹A. Katilius, *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys*, p. 20.

